

RÉGI-ÚJ

magyar építőművészet

Hungarian Architecture

A Magyar Építőművészek Szövetségének kulturális folyóirata

2008 | 4

Kert, park, köztér: táj és építészet

Mátyás tér ALFÖLDI GYÖRGY, SÁRKÁNY CSILLA, KOLOSSA JÓZSEF • Velencei tábor NISZLER KATALIN, BENEDEK BOTOND, NAGY CSABA • EXPO Zaragoza • Zsolnay Kulturális Negyed MCXVI ÉPÍTÉSZMŰTEREM • Kastrup Søbad WHITE ARCHITEKTEN • Fuji óvoda TEZUKA ARCHITECTS • Szentendrei Művésztelep PUHL ANTAL, DAJKA PÉTER • Medence Csoport • Hiemer-ház KOCH PÉTER • Pálmaház NAGY GERGELY

Megszabadított emlékezet

Két emlékpark az újraegyesített városban

ÉPÍTÉSZEK / ARCHITECTS **Silvia Glaßer és Udo Dagenbach**

SZÖVEG / TEXT **Szikra Renáta**

FOTÓ / PHOTOS **Glaßer und Dagenbach**

1. Berlin, Börtönpark

RECOLLECTIONS FREED – PRISON PARK IN BERLIN: Opposite the entrance to Berlin's main railway station, on the other side of Invalidenstrasse a model prison of whole Prussia named Zellengefängnis Moabit was built in the middle of the 19th century after designs by Schinkel's student, Carl Ferdinand Busse. Enlisted as a protected historic monument in 1992, the complex was to include a memorial site erected in honour of the victims as well as green surfaces for recreation according to a decision made by the municipal authority of Moabit. Designed by Silvia Glaßer and Udo Dagenbach (1990–2006, construction: 2003–2006), it has been awarded the annual prize of German landscapists (Deutscher Landschaftsarchitekturpreis 2007) for „a sensitive and high-standard artistic representation of the topic“ as well as winning last year the first prize of the international architectural and design Daylight Spaces Award due to the unique application of light effects as means of dramaturgy related to the topic.

A berlini főpályaudvar bejáratával szemközt, az Invalidenstrasse túloldalán öt méter magas vörös téglafal húzódik. Ezen a 19. század közepén még a városfalon kívül eső területen épült fel a Schinkel-tanítvány, Carl Ferdinand Busse tervei alapján Poroszország mintabörtöne, a Zellengefängnis Moabit.

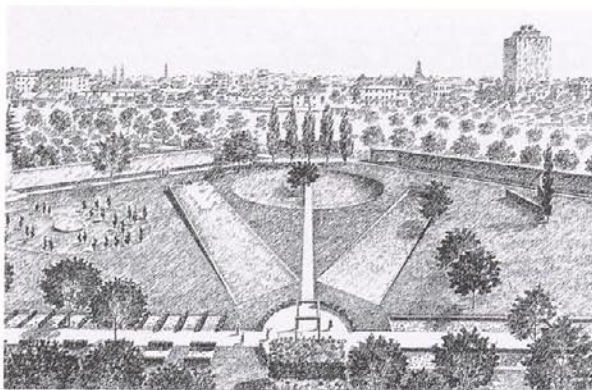
VON ALLEM LEID, DAS DIESEN BAU ERFÜLLT, IST UNTER MAUERWERK UND EISENGITTERN EIN HAUCH LEBENDIG, EINGEHEIMES ZITTERN...

„A KÍNÓL, MELY EZ ÉPÜLETBEN ÉL / A VASRÁCSOK KÖZÖTT ÉS A BETONBAN / VALAMI LEHELET RESZKET TITOKBAN / MELY MÁS LELKEK INSÉGÉRŐL BESZÉL“
ALBRECHT HAUSHÖFER: MOABITA SZONETTEK, I. BILINCSBEN – RÉSZLET (FORDÍTOTTA: HÁRS ERNŐ)

A kor börtönreformjának lényegét a Jeremy Bentham által 1785-ben megalkotott Panopticon, és annak központi megfigyelőrendszere mellett a magánzárka intézményének bevezetése jelentette. Busse a londoni Pentonville csillagbörtönét tekintette mintának, amikor megtervezte a kupolával fedett központi épületből négyfelé ágazó zárkaszárnnyakból álló épületet, amelyhez tisztviselőházak, kertek, temető, templom és iskola is tartozott. A moabiti börtönt a 20. században főként politikai foglyoknak tartották fenn, 1941-ben az egyik szárnyba a Gestapo költözött be. A börtönépület olyannyira épen vészeltte át a bombázást, hogy 1955-ig a

szövetségesek is „rendeltetészerűen” használták. Végül 1958-ban egy gyorsforgalmi út tervezett építése miatt lebontották. Csupán hat tisztviselő-lakóépület, a belső fal és a külső falsáv hosszú szakasza maradt épen. A két falszakasz közti északi területet (ahol korábban is kertek húzódtak) 1958-tól a Németország-szerte megszokott Schrebergarten-rendszerbe kapcsolták, a fennmaradó csaknem 3 hektárnyi területet a hatvanas évektől kezdve ócskavastelep, autóbontó, raktárépületek tarkították. A parkot nyugatról övező lakótömbök a hetvenes években épültek. 1983-ban lakossági tiltakozásra elálltak az útépitéstől. 1990-től kezdve a börtön

áldozatainak állítandó emlékhely és rekreációs zöldfelület kialakítását szorgalmazta a moabiti városvezetés, melynek első lépéseként 1992-ben műemlékvédelem alá helyezték a megmaradt épületeket és a falat.

A Silvia Glaßer és Udo Dagenbach által készített terv (terv: 1990-2006, építés: 2003-2006) „a téma érzékeny

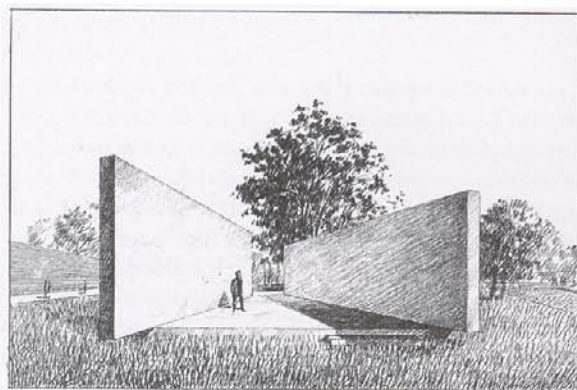

és magas művészeti színvonalú feldolgozásáért” elnyerte a német tájépítészek évente kiosztott díját (Deutscher Landschaftsarchitekturpreis 2007), és ugyancsak a témához kapcsolódóan a fény(hatások) dramaturgia eszközként való kivételes alkalmazásáért tavaly megkapta a Daylight Spaces Award nemzetközi építészeti és design verseny első díját is. A Glaßer és Dagenbach tájépítész iroda (www.gladaberlin.de) nagyvonalú, levegős, a falakon belül a szabad tér illúzióját keltő eszközökkel operál. Minden kertépítő és térszervező elem a transzparenciát, az áttekinthetőséget szolgálja. A három oldalról fállal körbevett közparkot három, különféleképpen kialakított bejáraton közelíthetjük meg. A Hauptbahnhoffal szemben nyíló főbejárat „kapusobrának” betonrácsozata zsilipszerűen, csak lépésről-lépésre enged bepillantást a kert belsejébe, míg a lakótömbök és a kiskertek felől, ahol véget ér a fal, szinte észre sem vesszük, hogy a járdáról átléptünk a parkba. A harmadik bejárat az északkeleti oldalon nyílik, és a falon kívülré helyezett

pihenőpadokkal, pengefallal és hosszanti nyílásokkal áttört falszakasszal teszi változatossá a több mint száz méter hosszán elnyúló börtönkerítést. A főbejáratától induló, a parkot egyenesen átszelő út az egykori A- és D-szárny tengelyében húzódik. Közepén emelkedik a kapusoborra reflektáló nyitott oldalú kockaváz, a Panoptikum. A betonkubus a központi őrtornyot jelképezi, innen futottak ki csillagalakban a cellaszárnyak és az igazgatóság épületének tömbje. Az A-szárny cellasorát az egykori cellafalak helyére telepített, négyzetes formára nyírt vörösbükk sövény jelzi: a jobboldalon a cellák hosszanti falait, az út baloldalán a két rövidebb oldalt jelöli ki. Ebbe a sövényrészterbe illesztették az egyik cella betonrekonstrukcióját. Az ajtónyíláson belépve eltűnik a kert zöldje, a betonpriccs és a hideget sugárzó falak rejtett hangszóróin keresztül Christiane Keppler hanginstallációja béleli ki a teret. Az 1944-45 telén bebörtönzött földrajztudós és költő, Albrecht Haushofer szonettjei (*Moabiter Sonette*) idézik meg a rabság kibírhatatlan körülményeit, a foglyok kilátástalan helyzetét. A háború utolsó napjaiban társaival együtt kivégzett Haushofer versének részlete látható a börtönfal félmagasságig fehérre meszelt belső falán is.*

A másik két fősárny alaprajza a gyepfelület rámpaszerű kiemelésével, illetve süllyesztésével rajzolódik ki. A cellabeosztások nélkül lágasnak tűnő szárnyak közé ékelődik a három kör alaprajzú sétálóudvar. A foglyok a zárkán kívül töltött néhány órájukban sem léphettek kontaktusba senkivel: a három kör alaprajzú sétálóudvart 20-20 cikkelyre osztották, melyeket magas fállal választottak el egymástól. Ezt a különös építményt eredményező embertelen ötletet legjobban a rekonstruált cella párja, az eredeti méretben helyreállított magányos körcikkely érzékelteti. A középső udvar lesüllyesztett köre ma egyetlen idős fának ad keretet, míg a tisztviselő házak felőli udvarban kerek betonlépőkövek rajzolják ki a cikkelyekre osztott szerkezetet, ahol az egyes körszeletekbe szabálytalanul telepített, embermagas oszlopos borókák mintha maguk a rabok lennének.

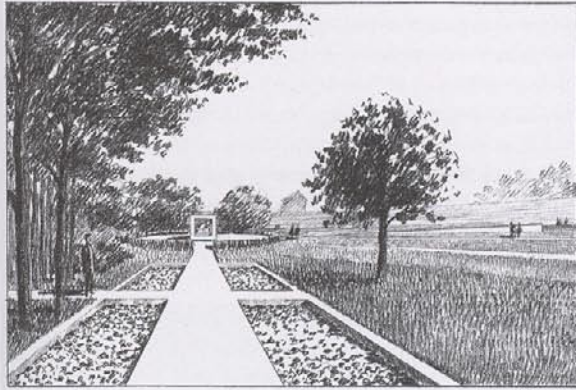
A tágas, egy pillantással áttekinthető tér falak közé zártan is a végtelenség érzetét kelti, mert az absztrakt, geometriai formák átláthatósága, az egyszerű, egynemű anyagok és a kevés, de jól megválasztott növényfajta alkalmazása nyomán a középső tér nem válik kuszává és zsúfolttá. A sötétség, a bezártság, a falak és rácsok birodalmát szétrobbantja, földig rombolja, majd lehetőleg utalásokkal idézi meg újra. Moabit kiváló példája annak az emlékmű-émlékhely típusnak, amely mára komoly hagyományokkal rendelkezik Berlinben. Nem a gigantikus léptékben megvalósított központi Holokauszt-émlékműre utalok itt, hanem a visszafogott, egyszerű szerkezeti eszközökkel kreatív téralakító gesztusokat alkalmazó emlékművekre és jelekre. Micha Ullman földbe süllyesztett könyvégetés emlékművét (Bebelplatz), vagy a Lindenstrasse

egykori zsinagógájának padsorait egy belső udvarban helyreállító betonpadjait (Zvi Heckkerrel és Eyal Weizmannal együtt, 1997) és nem utolsósorban Gunter Demnig „botlatóköveit” (Stolpersteine, 1996-tól) említeném, melyek szinte átszövik a várost. Belesimulnak a környezetükbe, de makacs jelenlétük, ahogy lépten-nyomon beléjük botlunk, a hétköznapiok részévé, egyben megkerülhetetlenné teszik az emlékezést.

Pedig a „börtönpark” nemcsak az emlékezésnek ad teret. A lakótömbök határolta oldalon a nyitott gyepfelületet lombos fákkal és virágzó cserjékkel beültetett kis vádon váltja fel, ahol pihenőpadok és asztalok mellett apróbb és nagyobb gyerekeknek kialakított játszótérek és kiszolgáló

helyiségek bújnak meg. A mélyépítő vállalat itteni telephelyén megmaradt anyagok (különbéle építőanyagok, gránittörmelék, sziklák, járdaszegélyek, szökőkút medence töredékek) kreatív újrafelhasználása nyomán – melyben a környék lakossága (iskolák, ifjúsági szervezetek) is aktívan részt vett – mászófal, homokozó, kismedence, kőlabirintus, játszóasztalok sora született. A környék lakóinak rekreációs igényét kiszolgáló valódi pihenőkert és játszótér az emlékhelyet kiegészítve, azzal tökéletes összhangban valósult meg.

